

مطالعه تطبیقی اعجاز پیامبران اولوالعزم در قرآن و متون تفسیری با متن و نگاره‌های نسخه روضه‌الصفاء (جلد اول) محفوظ در کتابخانه ملی فرانسه *

سمیه زادامیری * * * مهدی محمدزاده * * * رحیم چرخي * * * *

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹

صفحه ۵ تا ۲۳

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

یکی از نسخه‌های تاریخی مصور، کتاب «روضه‌الصفاء فی سیرت الانبیاء و الملوک و الخلفاء» نوشته میرخواند است که در موزه ملی فرانسه نگهداری می‌شود. بخشی از متن این کتاب به داستان اعجاز پیامبران اولوالعزم اختصاص دارد و پنج نگاره با موضوع معجزات پیامبران اولوالعزم در این نسخه به تصویر درآمده است. هدف از این تحقیق، شناسایی میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفاء با روایات قرآن و متون تفسیری است تا مشخص گردد این نگارگران تا چه اندازه از بیان تصویری معجزه به منبع اصلی آن یعنی قرآن کریم وفادار بوده‌اند. سؤال اصلی تحقیق حاضر این است: «متن و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در روضه‌الصفاء با روایات قرآنی و تفاسیر تا چه میزان مطابقت دارند؟» روش تحقیق به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی به جستجوی ویژگی‌های تصویری و محتوایی آن‌ها می‌پردازد. نمونه‌های مطالعاتی و روش گردآوری اطلاعات این پژوهش با استفاده از فضای مجازی و کتابخانه‌ای انجام شده است. از نتایج این مطالعه می‌توان دریافت با توجه به این که منبع اصلی نگارش کتاب روضه‌الصفاء، کتبی با مضامین تاریخی، مذهبی و قرآنی است؛ باین وجود، تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان روایت متن و تصویر (روایت کاتب و نگارگران) این کتاب با روایت اعجاز پیامبران اولوالعزم در تفاسیر (شیعی و سنی) و آیات قرآن وجود دارد و میرخواند در بیان موضوع اعجاز پیامبران اولوالعزم از تفاسیر به‌ویژه تفسیر شیعی استفاده کرده و هنرمند در ترسیم آن بیشتر به متن روضه‌الصفاء و تفسیر شیعی وفادار بوده است. همچنین نگاره‌ای در این نسخه، تصویرسازی شده که از آن با عنوان معجزه شفای نابینایان و بیماران مبتلا به پیسی توسط حضرت عیسی (ع) یاد می‌کنند در حالی که یافته‌های پژوهش آشکار می‌سازد این نگاره مربوط به معجزه زنده کردن مردگان آن حضرت است که بیشترین میزان انطباق را با متن روضه‌الصفاء دارد و به تفسیر شیعی هم بسیار نزدیک است.

واژگان کلیدی

روضه‌الصفاء، میرخواند، قرآن، اعجاز پیامبران اولوالعزم، دوره صفوی، نگارگری ایرانی.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده اول با عنوان «تصویرگری اعجاز پیامبران اولوالعزم بر اساس نمونه‌های موجود در نگارگری ایرانی» است که به راهنمایی نویسنده دوم و سوم در دانشگاه هنر اسلامی تبریز است.

* * کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری دانشگاه هنر اسلامی تبریز، (نویسنده مسئول)

Email: Szadamiri@tabriziau.ac.ir

Email: m.mohammadzadeh@tabriziau.ac.ir

Email: r.charkhi@tabriziau.ac.ir

* * * * استاد دانشگاه آتاتورک، ارزروم و دانشکده هنرهای زیبا

* * * * استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز، شهر تبریز، استان آذربایجان

مقدمه

و با توجه به این که کتاب روضه‌الصفای یکی از نسخ تاریخی معتبر به شمار می‌رود با این وجود، تاکنون نسبت به سایر کتب تاریخی همچون قصص‌الانبیاء و غیره پژوهشی مستقل در زمینه هنری و تحلیل محتوایی نگاره‌های نسخه تاریخی روضه‌الصفای محفوظ در موزه ملی فرانسه صورت نگرفته است، از این رو ضرورت انجام پژوهش حاضر توجیه می‌گردد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی انجام شده است. شیوه جمع آوری اطلاعات این تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای و فضای مجازی گردآوری شده‌اند و جامعه آماری شامل پنج نگاره با موضوع اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفای محفوظ در موزه ملی فرانسه به شماره Persian. 1567 است. این پنج نگاره از لحاظ محتوایی مورد بررسی، تحلیل و تطبیق قرار گرفته تا میزان مطابقت آن‌ها با آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفای تعیین گردد. با این هدف ابتدا به معرفی نسخه روضه‌الصفای پرداخته شده و سپس اعجاز پیامبران اولوالعزم در قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفای برای هر معجزه ارائه و مورد تطبیق قرار گرفته و در ادامه عناصر تصویری و محتوای نگاره‌های اعجاز نسخه روضه‌الصفای با توجه به زمینه قرآنی، احادیث و متن روضه‌الصفای مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته است. گفتنی است از آنجا که واژه معجزه مصداق‌های بسیاری دارد و به وسیله کاربران مورداستفاده قرار می‌گیرد از این رو، در این مقاله معجزه‌ها با استناد بر قرآن و متون تفسیری تعیین و بر اساس آن مصداق‌های نگارگری انتخاب شده است. همچنین به دلیل این که نسخه مورد مطالعه در دوره تیموری تألیف و در دوره صفوی تصویرسازی شده؛ قاعدتاً نویسنده علاوه بر آیات قرآن، از تفاسیر همان دوره نیز استفاده کرده و به دنبال آن، نگارگر نیز از متن کتاب و تفاسیر زمان خود در ترسیم موضوع بهره برده است. همچنین با توجه به این که مذهب رسمی کشور در دوره تیموری، سنی و در دوره صفوی، شیعی بوده، از این رو تفاسیر اعجاز پیامبران اولوالعزم از اهل شیعی و سنی انتخاب شده است. در تفاسیر شیعی از قصص‌الانبیاء سید نعمت‌الله جزایری، تفسیر المیزان سید محمدحسین طباطبایی و تفسیر نمونه ناصر مکارم شیرازی و در تفاسیر سنی از تفسیر مواهب علیه یا تفسیر حسینی تألیف کمال‌الدین حسین کاشفی یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان سده نهم استفاده شده است. در پژوهش حاضر، تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش کیفی انجام شده است.

پیشینه تحقیق

منابع مطالعاتی که به عنوان پیشینه طرح حاضر می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، در دو حوزه معجزه و نگاره تقسیم

در فرهنگ اسلامی، قرآن کریم از اهمیت بالایی برخوردار بوده و تأثیر و ارتباط آن بر کتب تاریخی سرزمین‌های اسلامی قابل مشاهده است. از این میان، نسخ تاریخی که توسط مورخان و تاریخ‌نویسان مورد نگارش قرار گرفته است، اهمیت بالایی دارند. این کتب (کتب تاریخی) به انتقال واقعیات تاریخی آشکار و محکم می‌پردازند که می‌بایست مورخان در پرداختن به آن، وفادار به تاریخ عمل کنند. همچنین نویسندگان هر یک از این کتب، برداشته‌های خود را از موضوعات مختلف، تحت تأثیر قدرت حاکم نگاشته‌اند. در این میان، اعجاز پیامبران اولوالعزم از جمله موضوعاتی است که متأثر از قرآن نوشته شده است. نسخه خطی روضه‌الصفای نیز تاریخ جهان را در بردارد و مربوط به دوره تیموریان و در هرات توسط میرخواند تألیف شده است. نسخه خطی مصور مورد بحث در این مقاله، در موزه ملی فرانسه به شماره Persian. 1567 نگهداری می‌شود که در دوره صفوی و احتمالاً در مکتب شیراز تصویرسازی شده است. به عبارتی، این نسخه در زمان تیموریان نگاشته و در دوره صفوی تصویرسازی شده است. میرخواند برای نوشتن تاریخ روضه‌الصفای از منابع و مأخذ معتبر تاریخ فارسی و عربی بهره برده است. بسیاری روضه‌الصفای را به عنوان یک منبع معتبر تاریخی و هم‌ردیف تاریخ طبری می‌دانند و بسیاری از فرهنگ‌نامه‌ها و دائره‌المعارف‌ها به متن آن استناد می‌کنند. با این توصیف، نسخه روضه‌الصفای در زمینه هنری بسیار محدود مورد پژوهش و مطالعه محققین قرار گرفته است. این کتاب به عنوان یک کتاب تاریخی در حوزه تاریخ انبیاء، خلفا و پادشاهان است که نسبت به سایر کتب تاریخی کمتر مورد توجه در زمینه هنر قرار گرفته و پژوهشی مستقل در ارتباط با این نسخه تاریخی و ارتباط اعجاز پیامبران اولوالعزم با قرآن و متون تفسیری صورت نگرفته است. از این رو، تحقیق حاضر سعی دارد با مبنا قرار دادن قرآن، متن و نگاره‌های نسخه تاریخی روضه‌الصفای را مورد مطالعه قرار دهد. در واقع هدف، شناسایی میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفای با روایات قرآن و متون تفسیری است تا مشخص شود این نگارگران تا چه اندازه از بیان تصویری معجزه به منبع اصلی آن یعنی قرآن کریم وفادار بوده‌اند. سوال تحقیق حاضر این است: «متن و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفای با روایات قرآن و متون تفسیری تا چه میزان مطابقت دارند؟» و این موضوع از طریق مقایسه، تطبیق و شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های میان متن قرآن، تفاسیر (شیعی و سنی) با نگاره‌ها و متن روضه‌الصفای انجام گرفته است.

اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر، بر شناخت میزان مطابقت نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم و متن نسخه روضه‌الصفای با روایات قرآن و متون تفسیری تمرکز دارد

زلیخا از منظر قرآن و متون مذهبی و تطبیق آن با تفاسیر دینی مورد تحلیل قرار گرفته است. از سایر کتاب‌هایی که به اعجاز پیامبران پرداخته باشند می‌توان به کتاب «معجزه شناسی» محمدباقر سعیدی روشن (۱۳۷۹) اشاره کرد که توسط موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر به چاپ رسید و به تعریف معجزه، چگونگی و چرایی آن می‌پردازد. کتاب «بررسی قصص قرآنی» در چهار جلد از محمد بیومی مهران که در سال ۱۳۸۳ توسط انتشارات علمی و فرهنگی به چاپ رسید؛ با نگاهی به مستندات تاریخی به بیان داستان‌های قرآنی پرداخته و در این میان، معجزات پیامبران را نیز بازگو می‌کند. کتاب «پژوهشی در جلوه‌های هنری داستان‌های قرآن» در دو جلد از محمود بستانی که در سال ۱۳۸۶ توسط موسسه چاپ آستان قدس رضوی منتشر شد؛ به شرح و توضیح داستان‌های قرآنی، پیامبران و معجزات‌شان با رویکردی هنری پرداخته است. کتاب «قصص الانبیاء»، تألیف ابواسحاق نیشابوری در سال ۱۳۸۲ در انتشارات علمی و فرهنگی چاپ شد. این کتاب داستان زندگی پیامبران را به ترتیب سیر تاریخی ارائه و در این میان معجزات پیامبران را روایت می‌کند. همچنین، کتاب «قصص الانبیاء» نوشته نعمت‌الله جزایری که در سال ۱۳۹۲ در انتشارات اجود منتشر شد نیز همانند کتاب قصص الانبیاء نیشابوری، بر اساس احادیث و روایات قرآنی تألیف شده است که به شرح داستان زندگی پیامبران و معجزات آن‌ها می‌پردازد.

نسخه روضه‌الصفاء

محمدبن سید برهان‌الدین خاوندشاه بن‌کمال‌الدین محمود معروف به میرخواند کتاب «روضه‌الصفاء فی سیره‌الانبیا و الملوک و الخلفاء» از مشهورترین تاریخ‌های عمومی به زبان فارسی را نگاشته است. یکی از تصویرگری‌های دوره صفوی، مربوط به نسخه روضه‌الصفاء است که به دستور میرعلیشیر نوایی در هرات و در اواخر سده نهم هجری تألیف شده است. این نسخه تاریخی، در بردارنده تاریخ عمومی و تاریخ سلسله تیموری است و به هفت دفتر تقسیم می‌شود (ریشار، ۱۳۸۳: ۲۰۳). شانزده نسخه مصور از روضه‌الصفاء باقی‌مانده است که تمام آن‌ها مربوط نیمه اول حکمرانی صفوی بوده و از این میان، دوازده نسخه مصور مربوط به دوره پادشاهی شاه‌عباس است (Melville, ۲۰۱۱: ۱۶۹).

۱. تطبیق و سنجش متن و نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در نسخه روضه‌الصفاء با آیات قرآن و تفاسیر با توجه به این‌که میرخواند، داستان‌ها و وقایع روضه‌الصفاء را به ترتیب سیر تاریخی بیان کرده و تصاویر در این نسخه نیز بر همین ترتیب تصویرسازی شده‌اند؛ تصاویر اعجاز پیامبران اولوالعزم در این تحقیق نیز با توجه به ترتیب آن در نسخه خطی، مورد بررسی قرار گرفته است. برای این

می‌شود که به این شرح است: مقاله «معرفی و بررسی نگاره‌های مربوط به نبردهای حضرت علی (ع) در نسخه مصور روضه‌الصفاء موجود در مجموعه فریب‌ر و اشنگتن» نوشته مهناز شایسته‌فر و ندا کاویان که در سال ۱۳۹۳ در مجله هنر اسلامی شماره بیست‌ویک به چاپ رسید؛ به ویژگی‌های بصری پنج نگاره مربوط به نبردهای حضرت علی (ع) می‌پردازد و میزان مطابقت داستانی آن‌ها را با متن کتاب ارائه می‌دهد. مقاله «مطالعه تطبیقی قصص الانبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع التواریخ» نوشته هادی بابائی‌فلاح در سال ۱۳۹۳ در فصلنامه نگارینه هنر اسلامی شماره دوم منتشر شد که نویسنده به دنبال شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های میان جزئیات روایت جامع التواریخ و قرآن درباره داستان‌های انبیاء است. همچنین، میزان ارتباط بصری این نگاره‌ها با روایت قرآن را مورد بررسی قرار می‌دهد. مقاله «مطالعه تطبیقی نگاره‌های ابراهیم (ع) در آتش با روایات و تفاسیر قرآن از عصر ایلخانی تا صفوی» نوشته سمیه زادامیری، مهدی محمدزاده و رحیم چرخ‌چی در سال ۱۴۰۱ در فصلنامه نگره به شماره ۶۳ منتشر شد. در این مقاله میزان مطابقت نگاره‌های معجزه سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) با روایات قرآن کریم و متون تفسیری مورد بررسی قرار گرفته است. مقاله «مطالعه تطبیقی روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی» نوشته مرضیه گلاب‌گیر اصفهانی و زهرا فنایی در سال ۱۴۰۱ در فصلنامه نگره به شماره ۶۳ چاپ شد. در این مقاله به شناسایی عناصر و مؤلفه‌های مورد استفاده در روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی و شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های این روایت در متون مقدس، ادبی و هنری می‌پردازد. مقاله «تطبیق نگاره‌های روایت کشتی نوح (ع) در نسخه‌های جامع التواریخ ایلخانی، مجمع التواریخ تیموری و قصص الانبیاء صفوی با متن قرآن کریم» نوشته سحر نکاوت و خشایار قاضی‌زاده در سال ۱۴۰۱ در نشریه باغ نظر به شماره ۱۹ منتشر شد. در این مقاله نویسنده به دنبال میزان پایبندی سه نگاره از روایت کشتی نوح (ع) در نسخه‌های جامع التواریخ، مجمع التواریخ و قصص الانبیاء با متن قرآن است. مقاله «تصحیح یک تصحیف در روضه‌الصفاء میرخواند» نوشته مریم صالحی‌نیا و اکبر حیدریان که در سال ۱۳۹۵ در فصلنامه پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی در سال اول به چاپ رسید. در این مقاله نویسندگان با ارائه دلایل و شواهدی از سایر کتب، خطای کلمه «شعله» را در متن روضه‌الصفاء اثبات می‌کنند. مقاله «جایگاه و بررسی متون مذهبی و ادبیات عرفانی جامی در نگاره یوسف و زلیخا» نوشته مهناز شایسته‌فر و محمد زارعی در سال ۱۳۹۴ در مجله هنر اسلامی به شماره ۲۳ به چاپ رسید. در بخشی از این مقاله وجوه عرفانی در نگاره یوسف و

تصویر ۱. نوح در کشتی، روضه‌الصفاء (تاریخ می‌خواند)، صفوی، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: www.gallica.bnf.fr

منظور برای هر یک از داستان‌ها ابتدا آیات قرآن، سپس تفاسیر و متن روضه‌الصفاء ارائه و باهم تطبیق داده‌شده و در پایان همراه با جدول، هر نگاره با متون (قرآن، متون تفسیری و نسخه روضه‌الصفاء) مورد تطبیق قرار گرفته است.

۱-۱. معجزه حضرت نوح (ع)

تنها تصویری که از حضرت نوح (ع) در این نسخه تصویرسازی شده، مربوط به واقعه طوفان است. خداوند این واقعه را در سوره هود این‌طور بیان می‌کند: زمانی که فرمان ما رسید و از تنور آتش، آب بجوشید، گفتیم: «أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ...»؛ «که تو با خود از هر نوع حیوان دو فرد (نر و ماده) و خانواده‌ات جز آنان که وعده هلاکت‌شان مقرر گشته است، مؤمنان را در کشتی بَرگیر و جز اندکی با او ایمان نیاوردند» (هود، ۴۰). آیات ۱۱ تا ۱۵ سوره قمر شروع طوفان را این‌طور بیان کرده است: «ما هم درهای آسمان را گشودیم و سیلابی از آسمان فروریختیم و در زمین چشمه‌ها جاری ساختیم تا آب آسمان و زمین باهم به طوفانی که مقدر حتمی بود اجتماع یافت و نوح را بر کشتی محکم سوار کردیم. آن کشتی با نظر ما حرکت می‌کرد تا کافران به آن طوفان بلا مجازات شوند و آن کشتی را محفوظ داشتیم تا آیت عبرت خلق شود...» (قمر، ۱۱-۱۵). کشتی آن حضرت، سرنشینان خود را با موج‌هایی مانند کوه‌ها جابه‌جا می‌کرد. همان‌طور که در آیه ۴۲ سوره هود بیان شده است: «آن کشتی به دریا با امواجی چون کوه در گردش بود» (هود، ۴۲). زمانی که حضرت نوح (ع) پسرش کنعان را دید، به او گفت: «ای پسر، تو هم به این کشتی درآی و با کافران مباش» (هود، ۴۲). کنعان پاسخ داد: «من به‌زودی بر فراز کوهی روم که از خطر هلاکم نگهدارد نوح گفت ای پسر امروز هیچ‌کس را از قهر خدا جز به لطف او پناه نیست این بگفت و موجی میان آن‌ها جدایی افکند و پسر با کافران چون از جنس آن‌ها بود به دریا غرق شد» (هود، ۴۳).

واقعه طوفان نوح در متون تفسیری شیعی این‌طور شرح داده‌شده است: زمانی که نفرین حضرت نوح (ع) به اجابت رسید و مشیت الهی بر آن تعلق گرفت، خدای متعال به آن حضرت امر کرد تا به زبان سریانی همه حیوانات را جمع کرده و آنگاه از هر حیوان، یک جفت به‌صورت نر و ماده بر کشتی ببرد. کسانی که به نوح ایمان آوردند بیش از هشتاد نفر نبودند (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۴۱). گفتنی است، یکی از نمونه‌های جهانی بودن (عالم‌گیر بودن) واقعه طوفان نوح این است که آن حضرت نمونه‌هایی از حیوانات روی زمین را با خود سوار بر کشتی کرد (مکارم شیرازی، ج ۹، ۱۳۷۷: ۱۰۳). همچنین، در متون تفسیری، تعداد سرنشینان کشتی نوح بین هفت تا هشتاد نفر نوشته‌شده است. طوفان شروع شد و موج کشتی نوح را به دور خود می‌چرخاند. در این هنگام، نوح از فرزندش (کنعان) خواست، ایمان بیاورد.

(کنعان) پاسخ داد: بر بلندی کوهی خواهم رفت و در آنجا پناه می‌گیرم تا مرا از خطر در امان نگه دارد. آن حضرت فرمود: امروز هیچ حافظ و نگاه‌دارنده‌ای از خشم و غضب خداوند نیست، تنها کسی حفظ می‌شود که مورد بخشش و رحمت خدا قرار گیرد. در این هنگام، موجی بین آن‌ها حائل شد و او (کنعان) غرق شد (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۴۲-۱۴۳) و (بیومی، ج ۴، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۷).

کاشفی به‌عنوان یکی از مفسران اهل سنت در کتاب تفسیر حسینی (مواهب علیه) در تفسیر آیه ۴۰ سوره هود می‌نویسد: زمانی که آب از تنور جوشید (نشانه عذاب حق تعالی بود)، به نوح فرمان آمد از هر جنسی دو جفت از حیوانات (نر و ماده) و کسانی را که ایمان آوردند، سوار کشتی کن (کاشفی، ج ۲، ۱۳۲۹: ۱۸۳) و در هنگام راندن و بازداشتن کشتی، گفتند به نام خدایست رفتن و ایستادن. کشتی، آن‌ها را در امواجی به عظمت کوه‌ها به‌پیش می‌برد. زمانی که نوح از کنعان خواست سوار کشتی شود. او در جواب گفت: به‌سوی کوهی می‌روم تا نجات یابد. در میان صحبت‌شان، موج طوفان میان آن‌ها حائل شد و کنعان

جدول ۱. تطبیق عناصر تصویری نگاره طوفان نوح (ع) با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: نگارندگان.

عناصر تصویری	تصویر ۱	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
کشتی	✓	✓	✓	✓	✓
نوح	✓	✓	✓	✓	✓
سرنشینان	✓	✓	✓	✓	✓
حیوانات	-	-	-	-	به صورت زوج
					به صورت فرد
کنعان	✓	✓	✓	✓	✓
(اجساد روی آب) کافران	-	✓	✓	✓	-
بادبان	✓	-	-	-	-
امواج بزرگ	-	✓	✓	✓	-
(آب) محیط واقعه	✓	✓	✓	✓	✓
شعله مقدس برای نوح	✓	-	-	-	-

از جمله غرق‌شدگان گردید(همان، ۱۸۴). کاشفی درجایی دیگر می‌نویسد: خداوند، طوفان را فرستاد؛ همه کافران هلاک شدند. نوح و آنان که با او در کشتی بودند (در مجموع هشتاد تن چهل زن و چهل مرد)، نجات یافتند(همان، ج ۱، ۱۳۲۹: ۴۵۳).

میرخواند در بیان این معجزه در برخی موارد به آیات قرآن از جمله آیات ۴۲ و ۴۳ سوره هود و تفاسیر استناد کرده است. واقعه طوفان نوح در نسخه مورد مطالعه این‌طور بیان شده: «حکم شد تا اجناس وحوش و طیور و اصناف حیوانات را به حضرت نوح مجتمع گرداند که بجهه بقای نوع از هر جنسی جفتی بکشتی درآرد... نوح و متابعانش که مجموع هشتاد نفر بودند در کشتی درآمد از بلیه طوفان ایمن کشتند... پسرش کنعان که در بعضی اقوال او را یام و رابع نیز گویند از دخول کشتی امتناع نمودند و هرچند نوح در نصیحت فرزند مبالغه فرموده... در این اثنا موجی رسیده او را از پیش پدر ربود... القصه مدت چهل شبانه‌روز آب عیون و بخار از اندازه بیرون برمی‌جوشید و در این مدت باران‌های بزرگ قطره نیز می‌بارید به‌مثابه که عالم سراسر دریا شده و آب از سربلندترین کوه‌ها به مقدار چهل گز درگذشت... بعد از پنج ماه بر قله کوه جودی که در ولایت جزیره عرب واقع است قرار یافته...» (www.gallica.bnf.fr, Persian. 1567: 50-52)

میان آیات قرآن با متون تفسیری (شیعی و سنی) و متن روضه‌الصفاء تفاوت‌های موردی در بیان واقعه طوفان نوح وجود دارد. این تفاوت در عالم‌گیر بودن آن و تعداد سرنشینان کشتی است که در قرآن برخلاف متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء در مورد تعداد یاران نوح و جهانی بودن طوفان سخنی بیان نشده است. همچنین آیات قرآن و متون تفسیری به برخی جزئیات طوفان نوح مانند وجود موج‌های عظیم می‌پردازد که در متن روضه‌الصفاء به آن اشاره نشده است. به این ترتیب، میرخواند در بیان این واقعه بیشتر از متون تفسیری بهره گرفته است. گفتنی است، میان تفسیر شیعی و سنی در بیان واقعه طوفان نوح تفاوتی وجود ندارد.

نگارگر در این نسخه، صحنه‌ای را ترسیم کرده که نوح، پسرش (کنعان) را موعظه می‌کند تا توبه کند و از طوفان نجات یابد. تصویر ۱ در دو پلان ترسیم شده است. یک پلان با آسمان آبی و ابرهای سفید به تصویر درآمده و پلان دیگر با دریای حاصل از طوفان، سه ماهی روی آب، شخصی که تا کمر در آب قرار دارد و کشتی نوح نمایان

نمی‌شود). گاهی نگارگران در تصاویر خود خلاصه‌سازی تصویری انجام می‌دادند که به کلیت داستان آسیبی وارد نمی‌کرد، مانند به تصویر کشیدن تعداد کمی از پیروان نوح در کشتی که نشان از ۸۰ نفر (با توجه به متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء) از یاران او دارد. با توجه به متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء، واقعه طوفان نوح عالم‌گیر بوده و تمام زمین را آب فراگرفته بود. در تصویر ۱ نیز با توجه به این‌که پس‌زمینه چیزی جز آب و آسمان آبی نیست و آب ناشی از طوفان تقریباً به شکل دایره درآمده، می‌تواند نشانی از عالم‌گیر بودن طوفان باشد. این موضوع در آیات قرآن بیان نشده است. با این توصیفات، این نگاره در بیان تصویری واقعه طوفان نوح، تفاوت‌هایی با متن قرآن و متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء دارد.

۱-۲. معجزه حضرت ابراهیم (ع)

در نسخه مورد مطالعه، نگاره سرد و بی‌خطر شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) به عنوان معجزه ایشان به تصویر درآمده است. سوره‌های انبیاء و عنکبوت به بیان این معجزه پرداخته‌اند ولی به جزئیات آن اشاره‌ای نشده است. آیات ۶۸ تا ۷۰ سوره انبیاء معجزه سرد شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) را این‌طور بیان می‌کند: «گفتند: ابراهیم را بسوزانید و اگر کننده کاری هستید خدایان خود را یاری کنید. پس آن قوم آتشی سخت افروختند و ابراهیم را در آن افکندند و گفتیم: ای آتش بر ابراهیم سرد و سلامت شو. باز قوم در مقام کید و کینه او برآمدند و ما کیدشان را باطل کرده آن‌ها را به سخت‌ترین زیان و حسرت انداختیم» (انبیاء، ۶۸-۷۰).

متون تفسیری شیعی در شرح این واقعه می‌نویسند: بعد از آن‌که نمرود دانست که ابراهیم بت‌ها را شکسته، دستور به سوزاندن ابراهیم داد. به این ترتیب ابراهیم را زندانی و شروع به جمع‌آوری هیزم کردند. کوهی از هیزم درست کردند و به دنبال آن آتش بزرگی به وجود آمد. سپس ابراهیم را آوردند تا در آتش بیندازند اما از شدت آتش کسی نمی‌توانست به آن نزدیک شود (پاک‌نیابت‌ریزی، ۱۳۸۸: ۷۹-۸۰). شعله‌های آتش به قدری عظیم بود که هیچ پرنده‌ای قادر نبود از بالای آن عبور کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۸: ۴۴۵). در این هنگام شیطان (ابلیس) به صورت آدم نزد نمرود آمد و نحوه ساخت منجنیق را به آن‌ها آموخت (پاک‌نیابت‌ریزی، ۱۳۸۸: ۷۹) و (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۱). سپس سر ابراهیم را به زانوهایش بستند و در منجنیق قرار دادند و به آتش انداختند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲). ابراهیم (ع) از خدا خواست تا او را نجات دهد، خداوند به آتش فرمان داد و به این ترتیب آتش را برای آن حضرت سرد و سلامت کرد. «قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَّ سَلَامًا عَلٰی اِبْرَاهِيْمَ» این جمله خطاب تکوینی خداوند به آتش است که باعث شد خاصیت سوزاندگی و نابودکنندگی آتش

است. هنرمند، قسمت جلوی کشتی را به شکل سر اسب ترسیم نموده و این شکل کشتی در آن دوره معمول بوده است (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۳۲). در این نگاره، نوح با هاله مقدس و محاسن سفید به تصویر درآمده است. در بالا و پایین تصویر، متنی از روضه‌الصفاء قرار دارد که واقعه طوفان نوح را شرح می‌دهد. عناصر تصویری در جدول ۱ با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است. با مقایسه عناصر تصویری نگاره طوفان نوح با متن قرآنی، تفاسیر و همچنین متن روضه‌الصفاء، میزان تطبیق این نگاره با روایت قرآنی، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء مشخص می‌شود.

متن روضه‌الصفاء مربوط به واقعه طوفان نوح تا حدودی به آیات قرآن و متون تفسیری نزدیک است ولی نگاره آن (تصویر ۱) تفاوت‌هایی با روایت قرآن، تفاسیر و حتی متن روضه‌الصفاء دارد. همان‌طور که در جدول ۱ دیده می‌شود، از مصداق‌های تمایزی که بین آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء با نگاره طوفان نوح در این نسخه وجود دارد، تصویری از هیچ حیوانی وجود ندارد. این موضوع در قرآن و سایر متون مورد بررسی، به‌طور کلی (از هر نوع حیوان دو نوع (نر و ماده)) بیان شده است. همچنین، محیط حرکت کشتی در آیات ۴۲ و ۴۳ سوره هود و آیه ۱۴ سوره قمر این‌طور شرح داده شده است: کشتی با خواست و اراده خداوند و در امواجی چون کوه حرکت می‌کرد. وزش باد، موج‌هایی به بلندی کوه به وجود می‌آورد و این موج‌ها روی هم می‌لغزیدند و بالا می‌رفتند. درحالی‌که در تصویر ۱ موجی که نشان‌دهنده بزرگی بیان شده در قرآن باشد، دیده نمی‌شود. این موضوع در متن روضه‌الصفاء اشاره نشده است. علاوه بر این، غرق شدن کنعان در امواج دریا موضوع دیگری است که در این محیط اتفاق افتاد. نگارگر این نسخه روضه‌الصفاء، برای ترسیم واقعه طوفان نوح، محیط حرکت را به تصویر کشیده تا نشان از قدرت، عظمت و قهر خداوند باشد. در سمت راست نگاره مورد اشاره، آب تا کمر مردی که ایستاده و ظاهراً پسر نوح است را در بر گرفته. نوح درحالی‌که دستانش را بلند کرده، با او سخن می‌گوید. کنعان نیز دست‌هایش را -یکی به طرف پایین و دیگری به طرف بالا- نگه‌داشته و در این حالت در حال گفتگو با پدرش (نوح) است. او که گفته‌های پدرش (نوح) را نمی‌پذیرد، عاقبت در میان امواج طوفان غرق می‌شود.

در این نگاره، کنعان به بیرون از قاب رانده شده و این‌طور به نظر می‌رسد آب (امواج طوفان) او را با خود می‌برد و در حال غرق شدن در طوفان الهی است. کشتی به تصویر درآمده مانند قایق کوچکی است که تنها دو نفر از یاران نوح را در خود جا داده، پشت سر نوح در کشتی، مردی با محاسن و عمامه‌ای بر سر دیده می‌شود. پشت او یک پسر جوان قرار دارد و این دو نماد مردانی است که با نوح در کشتی نشستند (در نگاره مورد اشاره تصویری از زن دیده

۱. «هَالُو حَرَّوَهُ وَّ انصُرُوا الهَيْكَم ان كُنْتُمْ فاعِلِينَ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَّ سَلَامًا عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَاَرَادُوْا هٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمْ اَلَّا خَسِرِيْنَ» (انبیاء، ۶۸-۷۰).

۲. روایت شده نخستین منجنیق در دنیا برای سوزاندن ابراهیم (ع) ساخته شد (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۹۶).

داد که جهت نصرت الهه اصنام خویش هر نفری خرواری هیمه بدان جا رسانند و بعد از مدتی آن محوطه مملو گشته نبط ۳ و کبریت در آنجا افکندند و اشتعال آتش به مرتبه رسید که زبانه او به فلک اثر کرده لاجرم طیور را از محاذی ۴ آن مجال پرواز نبود... بنابراین مشرکان متحیر گشتند که ابراهیم را چگونه در آتش اندازند. درائتای این حال آن ملعون ضال ۵ یعنی ابلیس پر تلبیس به مجلس مشورت آن جماعت ظاهر شده عمل منجیق ایشان را تعلیم داد و بعد از فراغ از اتمام منجیق جهت ظهور درستی عمل خویش گفت تا سنگی در آن نهاده به آتش انداختند. آنگاه ابراهیم را مقید و مغلوب در منجیق نهادند... در زمانی که ابراهیم از منجیق جدا شده نزدیک آتش رسید روح الامین در فضای هوا به او تقرب نموده گفت یا ابراهیم هل لک حاجه گفت اما الیک فلا جبرئیل گفت ترا به ما احتیاج نیست به آن کس که داری از او مسألت نمای که محلی از این صعبت تر و موقعی از این دشوار تر نیست ابراهیم علیه السلام گفت علمه بحالی حسبی من سوالی... در این حال خطاب ملک متعال در رسید که یا نارکونی بردا و سلاما علی ابراهیم... جبرئیل به موافقت رضوان خلعتی فاخر از حل لجنان آورده درو پوشانید و به امر حضرت آفریدگار بیست گز در بیست گز گرد ابراهیم انواع ریاحین و سبزه زار و اصناف شکوفه و ازهار مشتمل بر چشمه آب خوشگوار ظاهر شد گویند خالق بی چون از کمال عاطفت خویش فرشته ای را جهت مؤانست مصور به صورت حسن به ابراهیم فرستاد و اسرافیل را فرمود تا روضه ای از ریاض جنت آورده در زیر قدم شریف خلیل خویش مبسوط گردانید... اسرافیل مأمور شد که در صباح و مسا مطعومات لذیذ از بهشت، جهت تناول ابراهیم (ع) آورد... [نمرود] متفحص حال ابراهیم شد... نمرود از آن محل رفیع امعان نظر به جای آورده ابراهیم را دید در میان گل و ریاحین نشسته و چشمه آب در میان آن ظاهر شده و شخصی دیگر نزدیک او قرار گرفته...» (www.gallica.fr, Persian, 1567: 74-76).

آیات قرآن به جزئیات معجزه سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) اشاره نمی کند و تنها به بیان این معجزه می پردازد که تبدیل حرارت به سردی و سلامتی است. متون تفسیری به بیان جزئیات این ماجرا مانند تبدیل شدن آتش به بستانی سبز و خرم، دامنه کوه (محل واقعه)، ساخت منجیق، پیراهن بهشتی که برای حضرت ابراهیم (ع) فرستاده شد و جایگاه نمرود پرداخته اند. با توجه به تفسیر کاشفی میرخواند در مواردی در بیان این معجزه به آن استناد کرده مانند محل وقوع این واقعه که در دامنه کوه اتفاق می افتد و توصیف محیط آتش بعد از سرد و سلامت شدن آن و در موارد نیز مشابه متون تفسیری شیعی عمل کرده است مانند حضور شیطان و آموزش ساخت منجیق به نمرودیان. به این ترتیب، میرخواند متن روضه الصفا را در بیان معجزه ابراهیم نزدیک به تفاسیر

را بگیرد و از راه معجزه آن را برای ابراهیم (ع) سرد و سلامت کند و به همین دلیل معجزه بود (طباطبائی، ج ۱۴، ۱۳۸۴: ۴۲۷). در روایتی آمده است زمانی که حضرت ابراهیم (ع) را می خواستند با منجیق به آتش پرتاب کنند، آسمان و زمین و فرشتگان از خداوند تقاضا کردند که او را حفظ کند و همچنین گفتند: پروردگارا، بر روی زمین کسی جز ابراهیم تو را نمی پرستد، چگونه می گذاری که او را به آتش بیندازند؟ خداوند فرمود: اگر بنده ام مرا بخواند او را کفایت خواهم کرد. از سوی دیگر جبرئیل نزد ابراهیم آمد و گفت: آیا از من خواسته ای داری تا به تو کمک کنم؟ در پاسخ گفت: از تو خواسته ای ندارم ولی از خداوند حاجت دارم و همین اندازه که او از حال من آگاه است کافی است. آنگاه خداوند متعال فرمود: «يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ» و آتش برای او مایه سلامتی شد. جبرئیل از عرش فرود آمد و در میان باغی زیبا با ابراهیم سخن گفت (جزایری، ۱۳۹۲: ۱۹۳-۱۹۴) و (مکارم شیرازی، ج ۱۳، ۱۳۷۸: ۴۴۵). در شرح این معجزه نیشابوری می نویسد: در میان آتش، تختی ظاهر شد، به منظور آن که ابراهیم روی آن بنشیند. همچنین حوض آبی مقابل او نمایان شد و گل های ریاحین و نرگس در اطراف تخت او روییدند و برای ابراهیم لباس بهشتی آوردند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲) و هنگامی که نمرود برای دیدن عذاب و ناراحتی حضرت ابراهیم بر بالای جایگاهی که برای او ساخته بودند رفت، آن حضرت را در بوستانی سبز و خرم دید (پاک نیاتریزی، ۱۳۸۸: ۷۹-۸۰) (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۵۲).

کاشفی به عنوان یکی از مفسران اهل سنت در مورد این واقعه می نویسد: پس از آن که قوم نمرود، سخنان ابراهیم را در مورد بت ها شنیدند؛ نمرود حکم داد پیش کوهی که ارتفاع دیوار آن شصت گز است هیزم جمع کنند و با روغن فراوان، آتش را روشن کردند و ابراهیم را در حالی که زنجیری بر گردن او بسته و دست و پا را بر بند نهادند از بالای منجیق به آتش افکندند. جبرئیل در هوا به او رسید و گفت: حاجتی داری؟ ابراهیم جواب داد: دارم ولی از تو نه و خداوند فرمود: ای آتش برودت (سرد) و سلامت باش. نقل شده است، زمانی که ابراهیم به میان آتش فرود آمد، غل و زنجیر او سوخت و در اطراف او گل و نرگس رویید و چشمه آب شیرین پدید آمد و هفت روز آتش بماند و نمرود از بالای قصر، ابراهیم را در بوستانی خوش و گلستانی بی نهایت زیبا دید که نشسته و با ملک الظل سخن می گوید و گرداگرد ایشان شعله های آتش زبانه می کشد (کاشفی، ج ۳، ۱۳۲۹: ۱۱۹).

میرخواند در بیان این معجزه به تفاسیر استناد می کند. روایت متن روضه الصفا این طور آمده است. «...و چون نمرود و سایر مشرکان در جواب ابراهیم ساکت شده فضیحت گشتند... ارباب شفاق و عناد بر سوختن ابراهیم اتفاق نمودند در دامن کوهی که قریب به آن شهر بود و نمرود فرمان

نگاشته است.

تصویر ۲ حضرت ابراهیم را در آسمان و در لحظه پرتاب شدن به آتش نشان می‌دهد. در بالا و پایین صفحه، متنی از روضه‌الصفاء نوشته شده که بخشی از رویداد به آتش انداختن حضرت ابراهیم (ع) را نقل می‌کند. پس‌زمینه نگاره بسیار ساده و با پوشش گیاهی اندک به تصویر درآمده و همانند متن روضه‌الصفاء، واقعه در دامنه کوه اتفاق می‌افتد. آتش بزرگی در سمت چپ نگاره ترسیم شده است. ابراهیم با شعله مقدس و چهره‌ای نمایان مشاهده می‌شود. او ردای نبوت بر تن دارد و درحالی‌که روی منجنیق نشسته، دو فرد با هدایت منجنیق او را به سوی آتش می‌برند. در کنار آن‌ها شخصی که بالباس آبی لاجوردی و کلاه نوکتیز قرار دارد، شیطان است. ابراهیم در همان حال بر بالای منجنیق دستانش را به نشانه دعا بلند کرده و در همان هنگام جبرئیل نیز در آسمان دستانش را به سوی او گرفته و نزدیک است که دست‌های آن حضرت را بگیرد و این موضوع اشاره به یاری خداوند و بشارت به رهایی او از آتش است (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۳۵-۱۳۶). در این نگاره، تصویری از سرسبزی و گلستان شدن آتش دیده نمی‌شود. عناصر تصویری در جدول ۲ با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده و با تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفاداری نگارگر به این متون مشخص می‌شود.

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، در مورد جزئیات محیط رویداد سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم در قرآن سخنی گفته نشده و تنها به بیان معجزه اکتفا شده است. درحالی‌که متون تفسیری به نقل جزئیات پرداخته‌اند. جزئیاتی که این‌طور بیان شده است: بزرگی آتش به حدی بود که پرندگان نمی‌توانستند بر بالای آن پرواز کنند و کسی نیز جرات نزدیکی به آتش را نداشت به همین دلیل دستور ساخت منجنیق داده شد و با آن، ابراهیم را به آتش انداختند. طرح ساده منجنیق را می‌توان در طرح منجنیق‌های ترسیم‌شده در دوره صفوی نیز مشاهده کرد. با توجه به جدول ۲، در متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء آمده که ابراهیم را با قیدوبند روی منجنیق نشانند درحالی‌که در تصویر، نشانی از آن دیده نمی‌شود. علاوه بر این، در روایات آمده آتش به بستانی از گل‌های نرگس تبدیل شد و جبرئیل برای آن حضرت، پیراهن و زیرانداز بهشتی آورد. درواقع، محیط آتش در این معجزه دو عنصر را شامل می‌شود، یکی «سردی» و دیگری «سلامتی» و نگارگران سایر نسخ که در دوره صفوی به تصویر درآمده، در نگاشتن این واقعه با ترسیم بوستان، درصدد نشان دادن این دو عنصر بوده‌اند که این موضوع در نگاره روضه‌الصفاء دیده نمی‌شود. مسئله دیگری که موردتوجه نگارگر قرار نگرفته زمانی است که نمرود برای دیدن ناراحتی و عذاب

تصویر ۲. ابراهیم در آتش، روضه‌الصفاء، سده ۹ ه.ق، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: همان.

آن حضرت بر بالای جایگاهی که برای او ساخته بودند، رفت و ابراهیم را در بوستانی سبز و خرم دید. از مواردی که در تفاسیر و روایات به آن اشاره شده، هنگامی است که آن حضرت با منجنیق به درون آتش پرتاب شد، جبرئیل نزد ابراهیم آمد و با او سخن گفت و در نهایت با خواست خداوند آتش برای ایشان سرد و سلامت گشت. مطابق متن روضه‌الصفاء، معجزه در دامنه کوهی نزدیک شهر اتفاق می‌افتد و نگارگر نیز محیط معجزه را در دامنه کوه ترسیم کرده است. علاوه بر این، یکی از ویژگی‌های بصری تصویر شیطان در نقاشی ایرانی، ترسیم نقشی شبیه انسان با پوششی متفاوت است که در مورد کلاه‌ها مصداق بیشتری دارد (بابایی‌فلاح، ۱۳۹۸: ۲۵۳). از این‌رو، احتمالاً شخصی که لباس آبی لاجوردی و کلاه نوکتیز به تن دارد، شیطان می‌باشد که در تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به حضور او اشاره شده و در نگاره قابل رویت است. در تصویر یادشده، این‌طور به نظر می‌رسد؛ نگارگر در بیان این معجزه تنها درصدد نشان دادن انداختن ابراهیم (ع) به آتش و سخن گفتن جبرئیل با حضرت ابراهیم (ع) بوده

جدول ۲. تطبیق عناصر تصویری نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم (ع) با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه الصفا مأخذ: همان

عناصر تصویری	تصویر ۲	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه الصفا
آتش	✓	✓	✓	✓	✓
بوستان (نمادی از سرد و سلامت شدن آتش)	-	✓	✓	✓	✓
منجنیق	✓	-	✓	✓	✓
در قیدوبند کردن ابراهیم	-	-	✓	✓	✓
جبرئیل	✓	-	✓	✓	✓
ابراهیم	✓	✓	✓	✓	✓
نمرود	-	✓	✓	✓	✓
ناظر واقعه	✓	-	✓	-	-
شیطان (شخصی که لباس آبی لاجوردی و کلاه (نوک تیز به تن دارد)	✓	-	✓	-	✓
دامنه کوه (محیط وقوع معجزه)	✓	-	-	✓	✓
تخت ابراهیم	-	-	✓	-	-
لباس بهشتی و نهر آب	-	-	✓	✓	✓
عنصر معماری (جایگاه نمرود)	-	-	✓	✓	✓
شعله مقدس برای ابراهیم	✓	-	-	-	-

کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل است. سه سوره قرآن (بقره، نساء و اعراف) به این معجزه اشاره می‌کند. در سوره اعراف در ارتباط با این موضوع آمده: «و به خاطر بیاورید یهودان آنگاه که بر فرازشان کوه طور را مانند قطعه ابرها بر فراز آنها برانگیختیم که پنداشتند بر آنها فرو خواهد افتاد و امر کردیم که دستور توراتی که به شما آمد باقوت ایمان و عقیده محکم اخذ کنید و آنچه در آن مذکور است متذکر باشید که پرهیزگار شوید ۶» (اعراف، ۱۷۱). همچنین، در سوره بقره بیان شده است: «و (ای بنی اسرائیل) به خاطر بیاورید وقتی که از شما پیمان گرفتیم و کوه طور را بر بالای سر شما قرار دادیم... ۷» (بقره، ۶۳).

متون تفسیری شیعی این‌گونه به بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل می‌پردازند. زمانی

و با توجه به این‌که موضوع سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم (ع) در تفاسیر و متن روضه الصفا آمده ولی نگارگر به آن نمی‌پردازد و به دلیل این‌که بوستان شدن آتش، تخت و لباس بهشتی و ساخت جایگاه نمرود بعد از به آتش افتادن ابراهیم می‌باشد، از این رو مورد توجه هنرمند قرار نگرفته است. با این توضیحات می‌توان گفت نگارگر در بیان این لحظه از زندگی حضرت ابراهیم (ع) در این نگاره، آن را تا حدودی نزدیک به متن روضه الصفا ترسیم کرده است.

۱-۳. معجزه حضرت موسی (ع)

دو داستان زندگی حضرت موسی (ع) در این نسخه تصویرسازی شده که یکی از آنها معجزه قرار گرفتن

که موسی (ع) از کوه طور بازگشت. همراه خود کتاب تورات را آورد و به طایفه خویش گفت این کتاب آسمانی شامل دستورهای دینی، حلال و حرام است. دستورهایی که خداوند متعال به‌عنوان برنامه زندگی شما قرار داده و از آن‌ها خواست احکام آن را به کار ببرند. قوم یهود به بهانه این‌که موسی (ع) وظایف و تکالیف سختی برای آن‌ها آورده است، درخواست او را نپذیرفتند و نافرمانی کردند. از این رو، خداوند فرشتگانی را مأمور کرد تا قطعه عظیمی از کوه طور یا کوه طور را بالای سر آن قوم نافرمان نگه‌دارند. انجام این کار، باعث وحشت یهودیان شد. در این هنگام، موسی (ع) به آن‌ها گفت اگر عهد ببندید، به احکام و دستورهای خداوند عمل نمایید و از نافرمانی و تمرد توبه کنید این مجازات تمام می‌شود؛ در غیر این صورت، همگی هلاک و نابود خواهید شد. قوم یهود درحالی‌که قطعه بزرگی از کوه طور را بر بالای سر خود می‌دیدند و هر لحظه انتظار سقوط آن را داشتند، تسلیم شدند، احکام تورات را پذیرفتند و سجده کردند و به این ترتیب عذاب الهی از آن‌ها رفع شد (مکارم شیرازی، ج ۱، ۱۳۷۷: ۲۹۳-۲۹۴).

تصویر ۳. قرار گرفتن کوه بر بالای سر قوم بنی اسرائیل، روضه‌الصفاء، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: همان.

میرخواند این معجزه را این‌طور بیان می‌کند: «حضرت جلال احدیت بید قدرت و عنایت کتابت تورات فرموده امرونی و وعده وعید و حکم و مواعظ و نصایح و زواج تمام گردانید و حضرت موسی کلیم (ع) وظایف شکرگزاری به تقدیم رسانیده... اوامر و نواحی و احکام و مواعظ و عبادات که بر صفایح آن نوشته بود بر ایشان خوانده و به تسلیم و انقیاد دعوت فرمود. بنی اسرائیل گفتند سمعنا و عصینا شنیدیم اما فرمان نبریم... جبرئیل به فرمان حکم ربانی کوهی از کوه‌های فلسطین قلع کرده موازی معسکر ۸ بنی اسرائیل بر بالای سر ایشان بداشت. موسی (ع) روی بدیشان آورده گفت: «که ای قوم کتاب خداوندی را قبول نمایید از این بلیه رهایی یابید والا این کوه بر شما افتد و جملگی هلاک شوید. ایشان امتناع نموده به هر طرف دویدن گرفتند و چون به هیچ‌گونه مخلصی ندیدند به سجده افتاده احکام توریه را قبول کردند و بنا بر آن‌که در خاطرشان می‌گذشت که هرگاه کوه از بالای سر ایشان دور شود باز تمرد نمایند به یک‌نیمه روی به کوه نگاه می‌کردند به یک نصف دیگر به سجده افتادند و تضرع می‌کردند... آخر الامر تن به تقدیر نهادند...» (www.gallica.bnf.fr, Persian.) (1567: 211-212).

تصویر ۴. قوم بنی اسرائیل، بخشی از نگاره قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر قوم بنی اسرائیل، مأخذ: همان.

قوم بنی اسرائیل میان آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء وجود دارد در جبرئیل، اجراکننده فرمان خداوند است. کاشفی همانند آیات قرآن در بیان این معجزه

تفاوتی که در بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر

ترسیم فرشته تفاوت وجود دارد؛ درحالی که در تفسیر شیعی، سخن از فرشتگانی است که کوه طور را بر بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه داشته‌اند و در متن روضه‌الصفاء جبرئیل به فرمان خداوند این کار را انجام می‌دهد و نگارگر نیز تنها یک فرشته ترسیم کرده که گویا مقصود جبرئیل است. همچنین در نگاره یادشده، فرشته قطعه‌ای از کوه (قطعه‌سنگی) را بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه داشته درحالی که در آیه ۱۷۱ سوره اعراف این‌طور بیان شده است: «...بر فرازشان کوه طور را مانند قطعه ابرها بر فراز آن‌ها برانگیختیم...». در این آیه به‌طور صریح کوه طور بیان شده و در تفاسیر شیعی از قطعه عظیمی از کوه طور یا کوه طور و در تفسیر سنی و متن روضه‌الصفاء از کوه طور سخن گفته می‌شود. همچنین نگارگر محل وقوع این معجزه را در دشتی با پوشش گیاهی محدود نشان داده درحالی که در آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به این موضوع اشاره نشده است. در پایین تصویر سمت راست، شخصی چهارزانو به سمت جلو خم شده، بالا را می‌نگرد و دستانش را جلو آورده است. او نه تنها از قاب خارج شده بلکه قسمتی از بدن او از بخشی که برای زمین ترسیم شده نیز بیرون آمده است. مطابق تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء، این شخص نشان‌دهنده افرادی است که قصد تمرد و سرکشی داشتند و در همان حال که سجده کرده، نگاهی به کوه بالای سر می‌اندازد تا هنگامی که کوه کنار رفت از حکم و فرمان آن حضرت سرپیچی کنند (تصویر ۴) ولی در نهایت، تمام قوم پهلو با موسی (ع) پیمان بسته و سجده کردند. با استناد به آنچه بیان شد، نگارگر لحظه‌ای را به تصویر درآورده که قوم بنی اسرائیل در حال پذیرش احکام خدا و عهد بستن با موسی (ع) هستند، به طوری که آن‌ها به حالت سجده نشسته

به جبرئیل اشاره نمی‌کند؛ درحالی که متون تفسیری شیعی به فرشتگان و متن روضه‌الصفاء به حضور جبرئیل اشاره می‌کنند. به این ترتیب، متن روضه‌الصفاء در بیان این معجزه، بیشتر نزدیک به تفاسیر شیعی است.

تصویر ۳ به بیان معجزه قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر قوم بنی اسرائیل می‌پردازد که پس از نافرمانی و سرپیچی قوم بنی اسرائیل در پذیرش کتاب تورات و احکام آن به اذن خداوند کوه طور بالای سر آن‌ها قرار گرفت تا توبه کرده و عهد ببندند. در بخش بالا و پایین تصویر، متن واقعه این معجزه نوشته شده است. در بالای تصویر، فرشته‌ای در آسمان به تصویر درآمده و درحالی که بال‌هایش از پشت متن قاب را شکسته و با دستان خود قطعه‌ای از کوه را بالای سر قوم بنی اسرائیل نگه داشته است. سمت چپ تصویر، موسی (ع) با روبنده و شعله‌ای مقدس ایستاده و در حال نصیحت کردن قوم خود برای پذیرفتن احکام خداوند (تورات) است. عناصر تصویری در جدول ۳ با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است که تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، روایات و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفادار ماندن نگارگر به این متون را نشان می‌دهد.

همان‌طور که در تصویر ۳ مشاهده می‌شود، هنرمند در ترسیم معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل از خلاصه‌سازی تصویری استفاده کرده که به کلیت داستان آسیبی وارد نشده است. این خلاصه‌سازی را می‌توان در ترسیم تعدادی کمی از پیکرها به نشانه قوم بنی اسرائیل در تصویر مشاهده کرد. با توجه به جدول ۳، میان نگاره مورد اشاره با آیات قرآن و تفسیر سنی در

جدول ۳. تطبیق عناصر تصویری نگاره قرار گرفتن کوه بر بالای سر قوم بنی اسرائیل با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: همان

عناصر تصویری	تصویر ۳	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
موسی	✓	✓	✓	✓	✓
فرشته	✓	-	✓	-	✓
قوم بنی اسرائیل	✓	✓	✓	✓	✓
(قطعه کوه) (قطعه سنگ معلق)	✓	✓	✓	✓	✓
(دشت) (محیط وقوع معجزه)	✓	-	-	-	-
شعله مقدس برای موسی	✓	-	-	-	-

و داستان خود را در حالتی نگه‌داشته‌اند که گویی در حال پیمان بستن با موسی هستند. با این توصیفات، نگارگر در بیان تصویری معجزه قرار گرفتن کوه طور بالای سر بنی‌اسرائیل بسیار نزدیک به متون تفسیری شیعی و متن روضه‌الصفاه عمل کرده است. به عبارت دیگر، با توجه به متن روضه‌الصفاه نگارگر به روایت متن کتاب که برگرفته از متون تفسیری شیعی است وفادار مانده.

۱-۴. معجزه حضرت عیسی (ع)

سه داستان زندگی حضرت عیسی (ع) در این نسخه ترسیم شده است که دو تصویر آن، معجزه مائده آسمانی و زنده کردن مردگان آن حضرت را نشان می‌دهد. یکی از معجزات حضرت عیسی (ع) که در قرآن از آن یاد شده، زنده کردن مردگان است. آیات قرآن به بیان جزئیات این ماجرا پرداخته است. زنده کردن مردگان نیز همچون دمیدن روح در پرنده گلی، معجزه مسیح بود. «...وَ أَحْيَا الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ...» «...و مُرْدِغَانَ رَا بَهْ أَمْرَ خَدَا زَنْدَه كَنْمُ» (آل عمران، ۴۹). با توجه به این‌که در این آیه «مردگان» به صورت جمع آمده، بنابراین حضرت عیسی (ع) بارها این معجزه را به اذن و اراده خدا انجام داده است (طباطبائی، ج ۳، ۱۳۸۴: ۳۱۲). معجزه زنده کردن مردگان در آیه ۱۱۰ سوره مائده نیز اشاره شده است.

در متون تفسیری شیعی از امام صادق (ع) روایت شده است: روزی عیسی با سه نفر از همراهانش از راهی می‌گذشتند که سه قطعه شمش طلا دیدند. آن حضرت به همراهان خود گفت: این طلا عده‌ای را خواهد کشت. آن سه نفر، بی‌توجه به سخن آن حضرت و هر یک به بهانه‌ای از عیسی جدا شدند و در مکانی یکدیگر را دیدند تا طلاها را میان خود قسمت کنند. یکی از آنان به شهر رفت تا غذایی تهیه کند. او در غذایی که فراهم کرده بود زهر ریخت تا آن دو نفر را بکشد. از طرفی، آن دو نفر نیز تصمیم گرفتند تا هنگامی که نفر سوم از شهر برگشت او را بکشند و طلاها را میان خود تقسیم کنند. نفر سوم که از شهر برگشت، دوستانش او را کشتند. سپس مشغول خوردن غذا شدند و به این ترتیب غذای زهرآلود آنان را نیز کشت. حضرت عیسی (ع) بر سر جنازه آن‌ها حاضر شد و به اذن خدا آنان را زنده کرد تا بدانند که سخن عیسی بر حق بوده است (جزایری، ۱۳۹۲: ۵۸۷). در کتاب مواهب علیه یا تفسیر حسینی نیز مانند قرآن از این معجزه یاد می‌کند: به فرمان خدا مردگان را زنده می‌کنم (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹: ۱۴۸).

نگاره ۵ در کتب و سایر منابع به عنوان معجزه شفای نابینایان و مبتلایان به پیسی توسط حضرت عیسی (ع) معرفی شده، در حالی که داستان این نگاره با توجه به متن اصلی کتاب به شرح زیر است: «آورده‌اند که روزی حضرت عیسی علیه‌السلام با حواریون و سه کس دیگر غیر از حواریون به راهی می‌رفتند که ناگاه چشم ایشان بر دو خشت زر

افتاد و رفیقان به تصرف آن میل نمودند حضرت عیسی علیه‌السلام فرمود که زنهار از آن‌ها درگزید و به آن میل مکنید و حاضر باشید که این دو خشت موجب هلاک شما سه کس نگردد و چون حضرت عیسی (ع) درگذشت همان سه کس بر سر دو خشت آمدند و گفتند که این دو خشت را سه قسم می‌کنیم و هر کدام حصه ۹ خود برمی‌داریم گفتند تا قسمت کردن یک کدام به بازار رویم و طعامی بیاوریم و از آن سه شخص یکی به بازار رفت تا طعام بیاورد و دو شخص دیگر باهم قراردادند که چون رفیق از سوق مراجعت نماید او را بکشند تا بی‌رنجی هر کدام یک خشت تصرف نمایند و قسمت صحیح باشد و آن شخص که به طعام رفت با خود اندیشید که چرا نوعی نسازم که هر دو خشت از من باشد پاره‌ی زهر خریده بعضی از طعام را به زهر آلوده ساخت تا رفیقان وی طعام مسموم را خورده و رخت بر بندند و هر دو خشت را جهت وی بگذارند. چون آورده‌ی طعام آمد رفیقان به اتفاق یکدیگر او را کشتند و متعاقب فوت او طعام خوردی مشغول شدند هنوز از طعام دست باز پس نکشیده بودند که ایشان نیز رخت به عالم آخرت کشیدند و چون حضرت عیسی علیه‌السلام از مقاصد معاودت نموده و آن اسیران تقدیر را بدان سان دید فرمود که هَكَذَا تَصْنَعُ الدُّنْيَا بَارِبَابَهَا...» (www.gallica. bnf.fr, Persian. 1567: 315-316)

به این ترتیب، با استناد به متن اصلی روضه‌الصفاه و روایت امام صادق (ع)، تصویر ۵ معجزه شفای نابینایان و مبتلایان به پیسی توسط حضرت عیسی (ع) را نشان نمی‌دهد و علاوه بر آن، در این نگاره نشانه‌ای از معجزه مبنی بر شفای نابینایان و بیماران مبتلابه پیسی دیده نمی‌شود. تصویر ۵ معجزه زنده کردن مردگان توسط آن حضرت را بازگو می‌کند. البته نگارگر لحظه زنده شدن آن سه نفر را ترسیم نکرده، گویا او تنها در پی نشان دادن عبرت و پیامی برای بینندگان این اثر را در ذهن داشته است. با توجه به آنچه بیان شد، میرخواند در توصیف این موضوع بسیار نزدیک به تفسیر شیعی عمل کرده و متن روضه‌الصفاه و تفسیر شیعی تنها در تعداد قطعه‌های طلا تفاوت دارند.

همان‌طور که در تصویر می‌بینیم حضرت عیسی (ع) روبنده، شعله مقدس و شالی بر گردن دارد. بخش بالا و پایین تصویر حاوی متنی از روضه‌الصفاه و آیه قرآن است که به معجزه حضرت عیسی (ع) اشاره می‌کند. همان‌طور که پیش‌تر بیان شد و در متن روضه‌الصفاه نیز آمده، سه مرد به دلیل تصاحب خشت طلا باعث مرگ یکدیگر شدند و حضرت عیسی نیز به آنان گفته بود که از آن دو خشت طلا بگذرند، در غیر این صورت موجب هلاک آنان خواهد شد. پشت درخت جسد مردی که سر از تنش جدا شده، قرار دارد. همچنین دو نفر دیگر که یکی روی زمین دراز کشیده و دیگری در کنار درختی چمباتمه زده است. هردوی آن‌ها به دلیل مسمومیت آنچه خورده‌اند، دست‌شان را روی

عناصر تصویری با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری نگارگر به این متون را نشان می‌دهد. با توجه به جدول ۴، آیات قرآن و تفسیر سنی تنها به ذکر معجزه زنده کردن مردگان توسط حضرت عیسی (ع) بسنده کرده‌اند و روایات شیعی به بیان این موضوع می‌پردازد. میان تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء شباهت‌های بسیاری وجود دارد و تفاوت میان این دو متن در تعداد خشت طلا است و هنرمند در ترسیم تعداد خشت‌های طلا همانند متن روضه‌الصفاء (دو قطعه طلا) عمل کرده است (تصویر ۶). علاوه بر این، در متن روایت شیعی به سه تن از حواریون اشاره شده در حالی که در متن روضه‌الصفاء تعداد حواریون بیان نشده و نگارگر، پشت سر عیسی (ع) تصویر سه تن از یاران عیسی (حواریون) را ترسیم کرده که یکی از آن‌ها انگشت به دهان نگاه داشته است. در متن روضه‌الصفاء بیان شده که یکی از آن سه شخص برای خریدن غذا (طعام) به بازار رفت؛ ولی در مورد محتوای آن سخنی نقل نشده است. می‌توان در کنار جسد مردی که سرش بریده شده، تصویر دو خشت طلا و ظرف انار را مشاهده کرد و اگر مقصود از طعام، هر آنچه خوردنی است در این صورت نگارگر برای نشان دادن طعام، ظرف انار را ترسیم کرده است. علاوه بر این، در تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء محل وقوع این معجزه را مکانی و یا راهی بیان می‌کند که حضرت عیسی و همراهانش از آنجا می‌گذشتند و نگارگر آن مکان را دشتی با پوشش گیاهی، چشمه و درختی بزرگ به تصویر درآورده است. به این ترتیب، با توجه به متن روضه‌الصفاء و عناصر تصویری ترسیم شده مانند دو خشت طلا و جسد سه مرد، می‌توان گفت بین تصویر با متن روضه‌الصفاء ارتباط وجود دارد. در واقع نگارگر در بیان این معجزه مطابق متن روضه‌الصفاء عمل کرده و بسیار به روایت شیعی نیز پایبند بوده است.

تصویر ۵. زنده کردن مردگان، روضه‌الصفاء، صفوی، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: همان.

تصویر ۶. خشت‌های طلا، بخشی از نگاره زنده کردن مردگان، مأخذ: همان.

۱-۵- مائده آسمانی

قرآن ماجرای مائده آسمانی حواریون را این‌طور بیان می‌کند: «یادآور هنگامی که حواریون گفتند: ای عیسی بن مریم، آیا پروردگارت می‌تواند برای ما از آسمان مائده‌ای بفرستد (نازل کند)؟... ۱۰» (مائده، ۱۱۲) و حضرت عیسی از خدای متعال مائده آسمانی درخواست نمود: «عیسی بن مریم (از خدا درخواست کرد) گفت: خداوند، ای پروردگار تو بر ما از آسمان مائده‌ای بفرست. تا این روز برای ما و کسانی که پس از ما آیند روز عید مبارکی گردد و آیت و حجّتی از جانب تو برای ما باشد که تو بر عالمیان بهترین روزی دهندگانی ۱۱» (مائده، ۱۱۴).

در تفاسیر شیعی آمده حواریون (یاران نزدیک حضرت عیسی) برای رسیدن به اطمینان قلبی و افزایش ایمان‌شان و همچنین دلیل عینی برای صدق نبوت حضرت عیسی (ع)، درخواست مائده آسمانی کردند و جزئیات آن این‌گونه

شکم‌شان گذاشته‌اند. عناصر تصویری در جدول ۴ با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده است که تطبیق

جدول ۴. تطبیق عناصر تصویری نگاره زنده کردن مردگان توسط عیسی (ع) با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: همان

عناصر تصویری	نگاره ۴	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
عیسی	✓	✓	✓	✓	✓
حواریون	✓	-	✓	-	✓
سه فرد	✓	-	✓	-	✓
خشت طلا	✓	-	✓	-	✓
طعام	✓	-	✓	-	✓
(جاده) محل وقوع معجزه	✓	-	✓	-	✓
شعله مقدس برای عیسی	✓	-	-	-	-

این طعام دنیاست یا طعام آخرت؟ ایشان فرمودند: طعامی است که خداوند به قدرت خود ایجاد کرده است. حواریون به عیسی (ع) گفتند: اگر در این آیت، آیتی دیگر به ما نشان دهی، باعث یقین بیشتر ما خواهد شد. آن حضرت به ماهی بریان فرمود که زنده شو و به فرمان خداوند، ماهی به جنبش درآمد. سپس فرمودند به حالت اول شو و ماهی، همان ماهی بریان شد (کاشفی، ج ۱، ۱۳۲۹: ۳۶۱-۳۶۲).
میرخواند در بیان این معجزه به متن تفاسیر (شیعی و سنی) استناد می‌کند و می‌نویسد: «... حواریون از زبان قوم گفتند که قدرت خداوندی را منکر نیستیم لیکن می‌خواهیم که از آن مائده بخوریم تا قلوب ما مطمئن گردد و یقین ما بر صدق قول تو زیاده شود... چون عیسی علیه‌السلام از دعا فارغ شد وحی الهی رسید که من مسئول تو را می‌بذول داشته مائده می‌فرستم... آنگاه به دعای عیسی مائده از آسمان متوجه زمین گشت که بر فوق و تحت آن دو قطعه بود از سحاب و به تدریج فرود آمده در پیش مسیح علیه‌السلام قرار گرفت و از طیب رایحه‌ی آن دماغ‌ها خوش شد و عیسی با حواریون سر به سجده نهادند... سرپوش مائده را برگرفت و خلقی مایل به نظاره گشته خوانی از زر سرخ دیدند چهل گز و چهارپایه داشت و بر زبر آن سفره‌ی سرخ مشاهده کردند که... بران سفره ماهی بود بریان که خار و فلوس نداشت و روغن از آن ماهی سیلان می‌کرد و در حوالی آن انواع بقول ۱۲ دیدند الا سیر و کندنا و قدری سرکه نزدیک سر ماهی و مقداری نمک قریب به

شرح داده شده است: ابری بر روی سفره سرخ پدید آمد و نزد عیسی فرود آمد. روی سفره، پنج قرص نان بود. روی یکی زیتون، روی یکی خرما، روی یکی انار و روی یکی ماهی بریان بدون استخوان بود. نزدیک سر ماهی سرکه، نمکدان و تره به‌جز سیر و کندنا قرار داشت. برخی تعداد نان‌ها را دوازده قرص و برخی یک قرص نان بیان کرده‌اند (نیشابوری، ۱۳۸۲: ۲۸۱). امام باقر (ع) در روایتی، محتویات مائده آسمانی را چند قرص نان و چند ماهی معرفی می‌کند (مکارم شیرازی، ج ۵، ۱۳۷۷: ۱۳۰).
کاشفی در تفسیر آیات ۱۱۲ تا ۱۱۴ سوره مائده می‌نویسد: حواریون از حضرت عیسی (ع) خواستند تا خداوند برای آن‌ها خوانی (مائده، خوانی را گویند که بر آن طعام باشد) آراسته از آسمان فرو فرستد. عیسی (ع) در وقت طلب مائده به پروردگار گفت: بر ما مائده (خوانی) از آسمان فرو فرست. وقت نزول آن بر اهل زمان ما و آیندگان، عیدی باشد. حق تعالی دو قطعه ابر فرستاد که سفره سرخ در میان‌شان بود تا به زمین رسید. سفره پیش حواریون افتاد؛ زمانی که عیسی (ع) دستمال از سر سفره برداشت خوانی پدید آمد. روی سفره ماهی بریان بود که پوست و خار نداشت و روغن از آن می‌چکید. نزدیک سر ماهی نمک و نزدیک دم آن، سرکه و در اطراف آن انواع ترها مگر کندنا قرار داشت. پنج گرده نان، بر روی یکی زیتون، روی دومی عسل، روسی سومی روغن، روی چهارمی پنیر و روی پنجمی قدید معین شده بود. شمعون از آن حضرت پرسید:

تصویر ۷. مائده آسمانی، روضه‌الصفاء، صفوی، کتابخانه ملی فرانسه، مأخذ: همان.

تصویر ۸. محتویات مائده آسمانی، بخشی از نگاره مائده آسمانی، مأخذ: همان

دُم آن نهاده بودند و در اطراف ماهی پنج گرد نان بود و قدری زیتون و پنج انار و پنج خرما بر هر گرد نان موضوع بود شمعون گفت یا روح‌الله این از طعام بهشت است یا از طعام دنیا، عیسی فرمود از هیچ‌کدام نیست بلکه از آسمان نازل شده...» (www.gallica.bnf.fr, Persian. 1567:). (321-322)

آیات قرآن در مورد محتویات مائده آسمانی و جزئیات این رویداد سخنی نگفته است. متن روضه‌الصفاء بسیار نزدیک به تفاسیر شیعی و سنی نگاشته شده و تنها در دو مورد با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. یکی در سفره آسمانی است که در تفسیر کاشفی این سفره پیش حواریون قرار می‌گیرد درحالی‌که در متن روضه‌الصفاء همانند تفسیر شیعی،

جدول ۵. تطبیق عناصر تصویری نگاره مائده آسمانی با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: همان

عناصر تصویری	تصویر ۵	متن قرآنی	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
عیسی	✓	✓	✓	✓	✓
حواریون	✓	✓	✓	✓	✓
مائده آسمانی	✓	✓	✓	✓	✓
(...محتویات مائده (نان و ماهی و	✓	-	✓	✓	✓
دو قطعه ابر	-	-	✓	✓	✓
سفره سرخ	-	-	✓	✓	✓
(دشت) محیط وقوع معجزه	✓	-	-	-	-
شمعون	✓	-	-	✓	✓
شعله مقدس برای عیسی	✓	-	-	-	-

جدول ۶. تطبیق نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء، مأخذ: همان

پیامبران اولوالعزم	نگاره	آیات قرآن	تفسیر شیعی	تفسیر سنی	متن روضه‌الصفاء
حضرت نوح (ع)	طوفان نوح	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با آیات قرآن تفاوت دارد و منطبق با آیات قرآن نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با تفسیر شیعی تفاوت دارد و منطبق با تفسیر شیعی نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ با تفسیر سنی تفاوت دارد و منطبق با تفسیر سنی نیست.	نگاره در موارد جفت بودن حیوانات با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد و منطبق با متن روضه‌الصفاء نیست.
حضرت ابراهیم (ع)	سرد و سلامت شدن آتش برای حضرت ابراهیم	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره به لحظه انداختن ابراهیم (ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش، ساخت جایگاه نمرود و تخت و لباس بهشتی مربوط به بعد از به آتش افتادن ابراهیم است، از این رو مورد توجه هنرمند قرار نگرفته است. نگاره در مورد محیط واقعه و در قیدوبند بودن ابراهیم با تفسیر شیعی تفاوت دارد.	نگاره به انداختن ابراهیم (ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش و تخت و لباس بهشتی مربوط به بعد از به آتش افتادن ابراهیم است، از این رو مورد توجه هنرمند قرار نگرفته است. همچنین در مورد شیطان و در قیدوبند بودن ابراهیم با تفسیر سنی تفاوت دارد.	نگاره به انداختن ابراهیم (ع) به آتش اشاره دارد. بوستان شدن آتش و تخت ابراهیم مربوط به بعد از به آتش افتادن ابراهیم است، از این رو مورد توجه هنرمند قرار نگرفته است. نگاره تنها در مورد در قیدوبند بودن ابراهیم با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. نگاره تا حدودی نزدیک به روضه‌الصفاء است.
حضرت موسی (ع)	قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل	آیات قرآن در بیان این معجزه به جبرئیل اشاره نمی‌کند و نگاره با آیات قرآن تفاوت‌های موردی دارد.	تفسیری شیعی به حضور فرشتگان اشاره دارد و هنرمند تنها یک فرشته را ترسیم کرده است. نگاره بسیار نزدیک به تفسیر شیعی است.	تفسیر سنی در بیان این معجزه به جبرئیل اشاره نمی‌کند و نگاره با تفسیر سنی تفاوت‌های موردی دارد.	متن روضه‌الصفاء به قرار گرفتن کوه اشاره می‌کند درحالی‌که در نگاره قطعه‌ای از کوه دیده می‌شود. نگاره بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفاء است.
حضرت عیسی (ع)	زنده کردن مردگان	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره در تعداد قطعه‌های طلا با تفسیر شیعی تفاوت دارد و بسیار نزدیک به تفسیر شیعی است.	تفسیر سنی به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره با متن روضه‌الصفاء منطبق است.
حضرت عیسی (ع)	مانده آسمانی	قرآن به جزئیات واقعه نمی‌پردازد.	نگاره در موارد محتویات مانده، محیط واقعه، دو قطعه ابر و حضور شمعون با تفسیر شیعی تفاوت دارد. منطبق با تفسیر شیعی نیست.	نگاره در موارد محتویات مانده، محیط واقعه و دو قطعه ابر با تفسیر سنی تفاوت دارد. منطبق با تفسیر سنی نیست.	نگاره در موارد محتویات مانده، محیط واقعه و دو قطعه ابر با متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. منطبق با متن روضه‌الصفاء نیست.

از خوردنی‌ها برای آن‌ها بفرستد و گمان می‌کنند که آن حضرت قادر به انجام چنین کاری نیست. در چهره بعضی از آن‌ها با دیدن مائده آسمانی، حالت تعجب مشاهده می‌شود. در گوشه پایینی تصویر سمت راست، جوانی نشسته و به نظر می‌رسد از سرانجام کار هراسان است؛ زیرا عیسی (ع) به آنان هشدار داده که هر کس پس از نازل شدن سفره ناسپاسی کند، خداوند عذابی سخت نصیبش خواهد کرد. همچنین، شخصی که پشت سر عیسی (ع) نشسته، نگران است که آن حضرت از اجابت خواست‌های

سفره در مقابل عیسی جا می‌گیرد و دیگری در محتوا قرارگرفته روی پنج قرص نان است که در این مورد نیز متن روضه‌الصفاء مانند تفسیر شیعی نگاشته شده است. از این معجزه در نقاشی ایرانی تنها یک نگاره یافت شده که در نسخه روضه‌الصفاء به تصویر درآمده است. در بالا و پایین تصویر ۷، متنی از روضه‌الصفاء نوشته شده است. نگارگر، حضرت عیسی (ع) را در میان پیروانش ترسیم کرده است. آن‌ها از عیسی نشانه‌ای برای راستی دعوتش می‌طلبند و از او می‌خواهند که خداوند از آسمان، سفره‌ای

بیان می‌کند. از این رو، با توجه به آنچه گفته شد وضعیت و جایگاه معانی نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در جلد اول نسخه روضه‌الصفاء محفوظ در کتابخانه ملی فرانسه بر اساس آیات قرآن، متون تفسیری و متن روضه‌الصفاء در جدول ۶ ارائه شده است.

با توجه به جدول ۶ و با مقایسه جزئیات نگاره با متون مورد بررسی، وضعیت هر نگاره با متون (آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء) مشخص می‌شود نگاره طوفان نوح با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد و با وجود آن که میرخواند در پرداختن به واقعه طوفان نوح (متن کتاب) به تفاسیر استناد کرده ولی نگارگر توجهی به موارد جفت بودن حیوانات، غرق شدن کافران و امواج بزرگ نشان نداده است. در واقع، نگاره بازتاب جزئیات شاخص این واقعه که در آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء بیان شده، نیست. نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم (ع) با تفاسیر تفاوت‌هایی دارد و بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفاء به تصویر درآمده است در حالی که میرخواند متن روضه‌الصفاء را در بیان معجزه ابراهیم، نزدیک به تفاسیر نگاشته است. نگاره قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل بسیار نزدیک به تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء ترسیم شده است. در واقع، همانند متن روضه‌الصفاء که درباره معجزه موسی (ع) بیان شده، نگارگر به روایت متن کتاب که برگرفته از متون تفسیری شیعی است وفادار مانده. نگاره زنده کردن مردگان منطبق بر متن روضه‌الصفاء ترسیم شده است. البته نگاره یاد شده بسیار به روایت شیعی نیز پایبند است. همان‌گونه که میرخواند در توصیف معجزه زنده کردن مردگان بسیار نزدیک به تفسیر شیعی عمل کرده است. نگاره مائده آسمانی منطبق بر آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء ترسیم نشده است و با توجه به این که میرخواند در متن کتاب و در بیان این موضوع از تفاسیر بهره گرفته و نزدیک به آن‌ها نگاشته شده ولی نگاره در بیان تصویری این موضوع، تفاوت‌هایی با تفاسیر و متن روضه‌الصفاء دارد. با توجه به آنچه بیان شد، نگاره زنده کردن مردگان بیشترین میزان انطباق را با متن روضه‌الصفاء دارد و به تفسیر شیعی بسیار نزدیک است. به این ترتیب، میرخواند در بیان اعجاز پیامبران اولوالعزم گاهی از آیات قرآن (نسخه‌های قرآن) و گاهی از تفاسیر قرآن در عصر خود بهره گرفته است. در واقع، با آن که میرخواند که اهل سنت بود در بیان موضوع اعجاز از تفاسیر (شیعی و سنی) به‌ویژه تفسیر شیعی استفاده کرده و آن‌ها را در متن خود انعکاس داده و هنرمند در ترسیم اعجاز پیامبران اولوالعزم در کتاب روضه‌الصفاء نیز بیشتر به متن روضه‌الصفاء و تفسیر شیعی وفادار بوده است. در اغلب نگاره‌های مورد بررسی، نویسندگان و هنرمندان نگارگر به تفکرات شیعی نزدیک‌تر بوده‌اند. شاید این موضوع به نوعی علاقه و گرایش میرخواند به تفکرات شیعی در مورد اعجاز پیامبران اولوالعزم را نشان می‌دهد.

پیروانش عاجز ماند. چهره عیسی (ع) با هاله مقدس و روبنده پوشانده شده است (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۳۱). او با ردای نبوت به همراه حواریون در کنار سفره‌ای از خوراکی‌های آسمانی نشسته و ظرف بزرگی از انار، ماهی و نان روی سفره دیده می‌شود. عناصر تصویری در جدول ۵ با در نظر گرفتن متن قرآن، تفاسیر، متن روضه‌الصفاء و همچنین آنچه نگارگر ترسیم کرده، انتخاب شده که تطبیق عناصر تصویری با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء میزان تأثیرپذیری و وفادار ماندن نگارگر به این متون را نشان می‌دهد.

با مقایسه موارد گفته شده با عناصر تصویری تصویر ۵، می‌توان دید که در نگاره تاریخ میرخواند، هنرمند تنها شش تن از حواریون حضرت عیسی را ترسیم کرده در حالی که مائده آسمانی توسط دوازده تن از حواریون آن حضرت درخواست شده بود. همچنین با توجه به جدول ۵، با وجود آنکه در مورد محتویات مائده آسمانی در تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به آن اشاره شده ولی محتویات آن‌ها، تفاوت‌هایی با هم دارند و این تفاوت را می‌توان در تصویر ۷ نیز مشاهده کرد. در واقع، در مقابل آن‌ها سفره‌ای روی چمن پهن شده که تصویر ۶ بشقاب، یک ظرف بزرگ، یک ماهی بزرگ، ۶ نان و ۳ انار دیده می‌شود (تصویر ۸). در حالی که برخلاف آنچه در تفاسیر (شیعی و سنی) و متن روضه‌الصفاء آمده، تصویری از زیتون، خرما، نمک، سرکه و غیره وجود ندارد. در تفاسیر و متن روضه‌الصفاء بیان شده خداوند سفره سرخی در میان دو قطعه ابر از آسمان به زمین فرستاد که در نگاره مذکور تنها سفره‌ای به رنگ اخزایی نزد حواریون و باکمی فاصله از عیسی روی زمین پهن شده است. به این موضوع در آیات قرآن اشاره‌ای نشده است. علاوه بر این، نگارگر دشتی با پوشش گیاهی و درختچه به همراه صخره‌ای در پس‌زمینه را به عنوان محل وقوع معجزه ترسیم کرده، در حالی که در متن قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء به این موضوع اشاره‌ای نشده است. شخصی که روبه‌روی عیسی (ع) نشسته، احتمالاً شمعون است که با آن حضرت سخن می‌گوید. با توجه به متن تفسیر کاشفی و متن روضه‌الصفاء، شمعون از عیسی (ع) می‌پرسد: این طعام بهشت است یا طعام دنیا؟ و عیسی (ع) در پاسخ، آن را غذای آسمانی معرفی می‌کند ۱۳. به این ترتیب هنرمند، نگاره معجزه مائده آسمانی را به اختصار ترسیم کرده و با توجه به این که آیات قرآن به جزئیات این واقعه نپرداخته و با در نظر گرفتن آنچه در تفاسیر (شیعی و سنی) و متن روضه‌الصفاء آمده، باز هم تفاوت‌های موردی میان نگاره با تفاسیر و متن تاریخ میرخواند مانند محتویات مائده آسمانی، دو قطعه ابر و سفره سرخ مشاهده می‌شود.

میرخواند در متن روضه‌الصفاء به جهت بیان اعجاز پیامبران اولوالعزم از آیات قرآن و تفاسیر (شیعی و سنی) بهره برده و داستان اعجاز پیامبران اولوالعزم را به تفصیل

نتیجه

با بررسی نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم در این نسخه، مشخص شد این نگاره‌ها در تطبیق متن و تصویر با آیات قرآن و تفاسیر شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارند. میرخواند در بیان معجزات پیامبران اولوالعزم (متن روضه‌الصفاء) نزدیک به متون تفسیری عمل کرده و نگارگران این نسخه در بیان روایت برخی نگاره‌های مورد مطالعه، گاه مانند متن قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء و گاه با تفاوت‌هایی آن را به تصویر درآورده‌اند. آن‌ها برای نشان دادن این شباهت‌ها در آثار خود از عناصری استفاده کرده‌اند که در قرآن، متون تفسیری یا متن روضه‌الصفاء به آن اشاره شده است. به دلیل این‌که متن این نسخه در بیان اعجاز پیامبر اولوالعزم بسیار نزدیک به تفاسیر (شیعی و سنی) به‌ویژه تفسیر شیعی است، از این رو، نگارگران نسخه روضه‌الصفاء با اندکی تفاوت توانسته‌اند با استفاده از تفاسیر و مضامین قرآنی، اعجاز پیامبران را نشان دهند؛ به طوری که نگاره طوفان نوح با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد در حالی که میرخواند در پرداختن به واقعه طوفان نوح (متن کتاب) به تفاسیر استناد کرده است. نگاره سرد و سلامت شدن آتش برای ابراهیم (ع) بسیار نزدیک به متن روضه‌الصفاء تصویرگری شده است در حالی که متن روضه‌الصفاء در بیان این معجزه نزدیک به تفاسیر نگاشته شده است. نگاره قرار گرفتن کوه طور بالای سر قوم بنی اسرائیل بسیار نزدیک به تفسیر شیعی و متن روضه‌الصفاء ترسیم شده و متن روضه‌الصفاء درباره این معجزه نیز به متون تفسیری شیعی وفادار بوده است. نگاره زنده کردن مردگان منطبق بر متن روضه‌الصفاء و بسیار نزدیک به تفسیر شیعی به تصویر درآمده و میرخواند متن روضه‌الصفاء را در بیان این واقعه، بسیار نزدیک به تفسیر شیعی نگاشته است. نگاره مائده آسمانی در بیان تصویری این معجزه، با آیات قرآن، تفاسیر و متن روضه‌الصفاء تفاوت دارد. در حالی که میرخواند در توصیف معجزه مائده آسمانی از تفاسیر بهره گرفته و نزدیک به آن‌ها نوشته شده است. در میان نگاره‌های اعجاز پیامبران اولوالعزم، نگاره زنده کردن مردگان بیشترین میزان انطباق را با متن روضه‌الصفاء دارد و متن آن بسیار به روایت شیعی پایبند بوده است.

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

- انصاف‌پور، غلامرضا. ۱۳۷۸. فرهنگ فارسی. چاپ پنجم. تهران: زوار.
- بابائی‌فلاح، هادی. ۱۳۹۳. مطالعه تطبیقی قصص الانبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع التواریخ. نگارینه هنر اسلامی. شماره ۲. ۱۵-۲۴.
- بابائی‌فلاح، هادی و محمدزاده، مهدی و خزایی، محمد. ۱۳۹۸. فرهنگ بصری ترسیم شیاطین در نگارگری ایران. مطالعات فرهنگ-ارتباطات. سال بیستم. شماره چهل و ششم. ۲۲۷-۲۵۴.
- بستانی، محمود. ۱۳۸۶. پژوهشی در جلوه‌های هنری داستانهای قرآن، جلد ۱ و ۲. ترجمه موسی دانش. چاپ چهارم. مشهد: موسسه چاپ آستان قدس رضوی.
- بیومیمهران، محمد. ۱۳۸۳. بررسی تاریخی قصص قرآن، جلد ۴. ترجمه سید محمد راستگو. چاپ اول. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- پاکنیابتبریزی، عبدالکریم. ۱۳۸۸. قصه‌های قرآن از آدم تا خاتم. چاپ اول. تهران: انتشارات مبین اندیشه.
- جزایری، نعمت‌الله. ۱۳۹۲. قصص الانبیا (تاریخ انبیا از آدم تا خاتم). ترجمه صادق حسنزاده و حسین حسنزاده. چاپ پنجم. قوم: انتشارات اجود.
- دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۷. لغتنامه دهخدا، جلد ۴، ۶ و ۱۰. زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی. چاپ

- اول. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ذکاوت، سحر و قاضی زاده، خشایار. ۱۴۰۱. تطبیق نگاره‌های روایت کشتی نوح (ع) در نسخه‌های جامع التواریخ ایلخانی، مجمع التواریخ تیموری و قصص الانبیاء صفوی با متن قرآن کریم. باغ نظر. شماره ۱۱۲. ۹۳-۱۰۲.
- ریشار، فرانسیس. ۱۳۸۳. جلوه‌های هنر پارسی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سعیدروشن، محمدباقر. ۱۳۷۹. معجزه‌شناسی. چاپ اول. تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- شایسته‌فر، مهناز و زراعی، محمد. ۱۳۹۴. جایگاه و بررسی متون مذهبی و ادبیات عرفانی جامی در نگاره یوسف و زلیخا. هنر اسلامی. شماره ۲۳. ۵۷-۷۴.
- شایسته‌فر، مهناز و کاویان، ندا. ۱۳۹۳. معرفی و بررسی نگاره‌های مربوط به نبردهای حضرت علی (ع) در نسخه مصور روضه‌الصفاء موجود در مجموعه فریب و اشنگتن. مطالعات هنر اسلامی. شماره بیست و یک. ۲۹-۴۴.
- صالحی‌نیا، مریم و حیدریان، اکبر. ۱۳۹۵. تصحیح یک تصحیف در روضه‌الصفاء میرخواند. فصلنامه پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی. سال اول. شماره دوم. ۹۳-۱۰۲.
- طباطبائی، محمدحسین. ۱۳۸۴. تفسیر المیزان، جلد ۳ و ۱۴. ترجمه محمد باقر موسوی‌همدانی. قم: انتشارات اسلامی.
- عکاشه، ثروت. ۱۳۸۰. نگارگری اسلامی. ترجمه غلامرضا تهامی، چاپ اول. تهران: حوزه هنری.
- کاشفی، کمال‌الدین حسین. ۱۳۲۹. مواهب علیه یا تفسیر حسینی. جلد ۱، ۲ و ۳. تهران: چاپ اقبال.
- گلاب‌گیراصفهانی، مرضیه و فنایی، زهرا. ۱۴۰۱. مطالعه تطبیقی روایت یوسف در متون مقدس، ادبیات فارسی و نگارگری ایرانی. نگره. شماره ۶۳. ۷۵-۹۳.
- محمدزاده، مهدی و چرخ، رحیم و زادامیری، سمیه. ۱۴۰۱. مطالعه تطبیقی نگاره‌های ابراهیم (ع) در آتش با روایات و تفاسیر قرآن از عصر ایلخانی تا صفوی. نگره. شماره ۶۳. ۵-۲۱.
- مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۷۷. تفسیر نمونه، جلد ۱، ۵، ۹ و ۱۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نیشابوری، ابواسحاق ابراهیم‌بن منصور ابن خلف. ۱۳۸۲. قصص الانبیا (داستان پیغامبران). به اهتمام حبیب یغمائی. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

پژوهش‌های علمی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

A Comparative Study of the Miracles of Ulu-l-Azm Prophets in the Qur'an and Commentary Texts with the Text and Illustrations of the Rouzah al-Safa Manuscript (Volume 1) Preserved in the National Library of France*

Somayeh Zadamiri, MA in Islamic Arts, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University, Iran.

Mahdi Mohammadzadeh, Professor, Faculty of Fine Art and Ataturk University, Erzurum, Turkey.

Rahim Charkha, Assistant Professor, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University, Iran.

Received: 2022/12/31 Accepted: 2023/03/18

One of the illustrated historical manuscripts is the book «Rouzah al-Safa fi Sirat al-Anbiya wa al-Muluk wa al-Khilafa». This manuscript contains the history of the world, which was written in Herat by Mirkhand and is in the National Museum of France maintained under the number Persian. 1567. This manuscript was written during the Timurid period and illustrated during the Safavid period. Many consider Rouzah al-Safa as an authentic historical source and parallel to Tabari's history. This book is a historical book in the field of the history of prophets, caliphs and kings, which has received less attention in the field of art than other historical books. Part of the text of this book is dedicated to the story of the miracle of Ulu-l-Azm prophets. Therefore, five paintings on the subject of the miracles of Ulu-l-Azm prophets are depicted in this manuscript. The **purpose** of this research is to identify the degree of conformity of the paintings of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets and the text of the Rouzah al-Safa manuscripts with the narrations of the Qur'an and explanatory texts in order to determine to what extent these painters have remained faithful to the original source of the Qur'an. The main **question** of the current research is: to what extent do the text and pictures of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in Rouzah al-Safa correspond with the Qur'anic narrations and interpretations? This research looks for their image and content characteristics by descriptive, comparative and analytical **method**. The study samples and data collection method of this research were done using internet and library sources. From the **results** of this study, it can be seen that the main source of writing the book of Rouzah al-Safa is a book with historical, religious and Qur'anic themes. Nevertheless, there are differences and similarities between the narration of the text and the image of this book and the narration of the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in the (Shia and Sunni) interpretations and verses of the Qur'an. By matching and comparing the details of the picture with the examined texts, the status of each picture with the texts (Qur'an's verses, interpretations and the text of Rouzah al-Safa) is determined: the picture of Noah's

*This paper is extracted from the first author's thesis titled «Illustration of Miracle of Ulu-l-Azm Prophets based on the Existing Examples of Persian Painting» which is conducted at Tabriz Islamic Art University under the supervision of the second and the third authors.

storm is different from the verses of the Qur'an, interpretations and the text of Rouzah al-Safa. Although Mirkhand cited interpretations in dealing with the event of Noah's storm (the text of the book), the artist did not pay attention to the cases of animals being paired, the drowning of unbelievers, and big waves. In fact, the image does not reflect the key details of this event that are stated in the verses of the Qur'an, interpretations and the text of Rouzah al-Safa. The depiction of the coldness and healing of the fire for Ibrahim has differences with the interpretations and is depicted very close to the text of Rouzah al-Safa; Meanwhile, Mirkhand has written the text of Rouzah al-Safa in explaining the miracle of Ibrahim, close to the interpretations. The picture of the mountain being placed above the heads of the people of Israel is drawn very close to the Shia interpretation and the text of Rouzah al-Safa. In fact, like the text of Rouzah al-Safa, which is about the miracle of Moses, the painter has remained faithful to the narration of the text of the book, which is taken from the Shia commentary texts. The image of resurrecting the dead has been drawn according to the text of Rouzah al-Safa. Of course, this painting has adhered to the Shia narrative to a large extent. As in describing the miracle of resurrecting the dead, Mirkhand has acted very close to the Shia interpretation. The image of heavenly victuals is not drawn in accordance with the verses of the Qur'an, the interpretations and the text of Rouzah al-Safa, and considering that Mirkhand has used interpretations in the text of the book and in expressing this issue. However, the illustration has differences in the visual representation of this issue with the interpretations and text of Rouzah al-Safa. Though Mirkhand was a Sunni, he has used (Shia and Sunni) interpretations, especially Shia interpretation, and the artist has remained more faithful to the text of Rouzah al-Safa and the Shia interpretation in depicting the miracles of Ulu-l-Azm Prophets in the book Rouzah al-Safa. In most of the examined pictures, the author and artist were closer to Shia thoughts. In addition, the illustrations in this manuscript are illustrated and referred to as the miracle of the healing of the blind and sick by Jesus, while according to what will be said in this research, this painting is related to the miracle of resurrecting the dead by Jesus, which has the highest degree of conformity with the text of Rouzah al-Safa and is very close to the Shia interpretation.

Keywords: Rouzah al-Safa, Mirkhand, Qur'an, Miracle of Ulu-l-Azm Prophets, Safavid Period, Persian Painting

References: The Holy Quran.

Akashe, wealth. 2001. Islamic painting. Translated by Gholamreza Tahami, first edition. Tehran: Art field.

Babaei Falah, Hadi. 2014. A comparative study of the stories of the prophets in the Holy Qur'an and the biography of the prophets in the text and illustrations of the book Jame al-Tawarikh. Islamic art painting. Number 2. 15-24.

Babaei Falah, Hadi and Mohammadzadeh, Mehdi and Khazaei, Mohammad. 2019. The visual culture of drawing demons in Iranian painting. Culture-communication studies. Twentieth year. Number forty-six. 227-254.

Bayoumi Mehran, Mohammad. 2004. Historical review of Qur'anic stories, volume 4. Translated by Seyed Mohammad Rastgu. First Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Bnf: National Library of France, Available from: www.gallica.bnf.fr/supplement/Persian. 1567.

Bustani, Mahmoud. 2007. Research on the artistic effects of Quranic stories, volumes 1 and 2. Translated by Musa Danesh. fourth edition. Mashhad: Astan Quds Razavi Printing Institute.

Dehkoda, Ali Akbar. 1998. Dehkoda dictionary, volumes 4, 6, 10. Under the supervision of Mohammad Moin and Seyyed Jafar Shahidi. First Edition. Tehran: Publishing and Printing Institute, University of Tehran.

Ensafpour, Golamreza. 1999. Persian dictionary. Five Edition. Tehran: zavar.

- Gulabgir Isfahani, Marzieh and Fanai, Zahra. 2022. Comparative study of Uoseph's narration in holy texts, Persian literature and Iranian painting. *Negareh*. Number 63. 75-93.
- Jazayeri, Nematullah. 2013. *Stories of the Prophets (History of the Prophets from Adam to Khatam)*. Translated by Sadegh Hassanzadeh and Hossein Hassanzadeh. Fifth Edition. Qom: Ajud Publications.
- Kashefi, Kamaluddin Hossein. 1950. *Mavahebe Elayh or Tafsir Hosseyni*. Volumes 1, 2 and 3. Tehran: Iqbal Press.
- Makarem Shirazi, Nasser. 1998. *Exemplary Commentary*, Volumes 1, 5, 9, 13. Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya.
- Melville, Charles, 2011, "The Illustration of History in Safavid Manuscript Painting", in *New Perspective on Safavid Persia: Empire and Society*, Colin P. Mitchel(ed.), London: Rutledge, 163- 197.
- Mohammadzadeh, Mehdi and Charkhi, Rahim and Zadamiri, Somiyeh. 2022. A comparative study of the paintings of Ibrahim in the fire with verses, the narrations and interpretations of the Qur'an from the Ilkhanid to Safavid eras. *Negareh*. Number 63. 5-21.
- Neishaburi, Abu Ishaq Ibrahim Ibn Mansour Ibn Khalaf. 2003. *Qassalanbia (the story of the Prophets)*. To the attention of Habib Yaghmai. Third Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Paknia Tabrizi, Abdul Karim. 2009. *Stories of the Qur'an from Adam to Khatam*. First Edition. Tehran: Mobin Andisheh Publications.
- Richard, Francis. 2004. *Manifestations of Persian art*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Saidi Roshan, Mohammad Bagher. 2000. *Miracleology*. First Edition. Tehran: Cultural Institute of Knowledge and Contemporary Thought.
- Salehinia, Maryam and Heydarian, Akbar. 2016. The correction of a tasheef is read in Rouzah al-Safa. *Quarterly Research Journal of Persian Poetry and Prose Texts*. first year. Second Issue. 93-102.
- Shayestefar, Mahnaz and Kavian, Neda. 2014. Introducing and examining the paintings related to the battles of Hazrat Ali in the illustrated version of Rouzah-Al-Safa, available in the Freyer Washington collection. *Islamic art studies*. Twenty-week number. 44-29.
- Shayestefar, Mahnaz and Zarai, Mohammad. 2015. The position and review of religious texts and mystical literature of Jami in the painting of Yusuf and Zuleikha. *Islamic art*. Number 23. 57-74.
- Tabatabaei, Mohammad Hossein. 2005. *Tafsir al-Mizan*, Volumes 3, 14. Translated by Mohammad Baghar mosoway hamdani. Qom: Islamic Publications.
- Zakavat, Sahar and Ghazizadeh, Khashayar. 2022. Comparison of pictures of Noah's ark narrative in Ilkhani Jame al-Tawarikh, Timurid Majma al-Tawarikh and Safavid The stories of the Prophets with the text of the Holy Quran. *Bagh-e Nazar*. Number112. 93-102.